

KITAV PARALLELISM REGIVÄRSI STIILIVÕTTENA

P. H a g u

Besti regivärsis, veel ulatuslikumalt aga setu rahvalauludes võib kohata üht stiilifiguuri, mida senine rahvalaulude poetikakäsitus pole iseseisva vormivõttena esile toonud. Jutt on nimelt eitusest, mis leiab lauliku poolt kasutamist mitte pragmaatilistel eesmärkidel, laulu arengu loogikast põhjustatud tingimustel, vaid kindlail kunstikavatsuslikel taotlustel. Vaatleme paari näidet, üks Helme, teine Setu laulust:

Mõtlid sõal sõitevetä,
venelesel vehkivetä,
ugalesel hul'luvetä.
Ega sõda siin ei sõida,
ugalene siin ei hul'lu,
venelene siin ei veeri.
Sõidave siin sõsarte latse,
käivä siin külä kälitse,
vehkvä siin veliste latse.

2, 666

Mano püüdse Pühäliisi,
mano tahtse Taivaliisi.
Püvvü-es mano Pühäliise,
tammu-es mano Taivaliise,
tulli iks ütsi Äijolane,
Äijolane, kiusulane.
4, 665[■]

Küllap osutavad need näited täie selgusega, et eitus pole siin pelk asjaolude konstateerimine, vaid lauliku poolt teadlikult rakendatud võte mingi olulise seiga või hinnangu teravamaks esiletoomiseks. Laulik loob meelega oma väidetes vastuolu, et lahendus, lõppväide seda eredamalt esile keriks.

[■] Märkus: "Setukeste lauludest" võetud näidetes on lihtsustatud ortograafiat. Ära on jäetud enamik diakriitilisi märke, mis pole otseselt vajalikud sisu mõistmiseks, grammatiliste vormide eristamiseks. Ülipikü kõrgeks vokaal antakse edasi mitte õiftongiga, vaid kõrge vokaaliga. z on asendatud g-ga, ä - o-ga ja tähed ü ja ü - y-ga.

Oma ülesehituselt sisaldab vaadeldav vormivõtte kolme liiget:

- a) esitatakse mingi positiivne väide või küsimus;
- b) väide lükatakse ümber või küsimusele vastatakse eitavalt;
- c) esitatakse uus positiivne väide.

Nimetame edaspidi kõnesolevat stilifiguuri **e i t a - v a k s p a r a l l e l i s m i k s**. Konstateerime, et eitava parallelismi funktsiooniks on kuulaja tähelepanu fookuseerimine mingile lauliku poolt oluliseks peetud detailile eituse teel. Edasi aga siirdugem vormivõtte konkreetsete esinemisjuhtude vaatlemisele.

Eitava parallelismi kolmest liikmest on kõige varieeruvam a-osa. See võidakse esitada mitmesugusel kujul.

1. Küsimusena:

Kas sinno iks peti pehme asõ,
hapu iks taar har'otõlli?
Ega iks no petä-äs pehme asõ,
hapu iks taar har'otõllõ-õs,
pett' iks nuur neiokõnõ,
pett' iks kasuij kabokõnõ. 6, 203

2. Levinud üldarvamusena, mida laulik refereerib:

Ülti siih saina' samõtitsõ',
ülti hirre' helmidse'.
Seo iks ma kõrralda kõnõlõ,
jutu aja as'anda,
olõ-õi na' saina' samõtitsõ',
olõ-õi hirre' helmidse',
talo um mehe tarõkõnõ,
maakündjä majakõnõ. 6, 470

3. Lauliku enda väitena:

Tooni mõtlõd sa maa' paremba',
Kadso adra' armamba';
Tooni olõ-õi maa' paremba',
Kadso adra' armamba',
Tooni lõvväd sa maa' turbitse',
Manalasõl sa maa' maranatsõ. 6, 290

4) Lauulu ühe tegelase väitena, millele eitusega vastab teine tegelane:

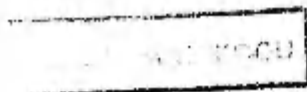
"Oit iks sa söödül sünnütet,
kana-arvul kasvateet."
"Ole-i ma söödül sünnütet,
ei kana-arvul kasvateet,
ma olli iks peet piimäl, päälisel,
söödet söira suurmidel,
kanamunal kasvateetu." 4, 422

5) a-liige puudub üldse. Sellise kaheliikmelise eitava paralleelismi puhul jääb samaks kujundi eesmärk - tähelepänu suunamine detailile eituse teel. Põhimõtteliselt seab puuduva a-liikme kergesti sõnastada (küsimuse või levinud üldarvamuse vormis) eitusest. Mõnelgi juhul võib esimese liikme puudumist pidada sekundaarseks; seda eriti siis, kui sama laulu teistes variantides on a-liige harilikult olemas. Näiteks:

Mis neo¹ poisi¹ siijä otsva¹,
mis neo¹ mehe¹ siijä sai¹?
Neo¹ ei olõ poissa pulma¹,
poissa pulma¹, meeste joogi¹,
neo umma¹ naistö joogi¹,
naistö joogi¹, naistö pulma¹. 6, 231

Kas iks nii¹ olli meeste joogi¹,
meeste joogi¹, poistö pulma¹?
Ega-õs nii¹ olõ meeste joogi¹,
meeste joogi¹, poissa pulma¹,
neo¹ omma¹ iks naistö joogi¹,
kabehiste pää-kado¹. 6, 233

Teisalt on aga kahtlemata selge ka see, et kujundi ajaloolise arenemise seisukohalt pole mingit alust kaheliikmelist vormi pidada sekundaarseks, hilisemaks kui kolmeliikmelist. Arenemine on ilmselt toimunud paralleelselt ja iseseisvalt, aktiivset kasutamist on pidevalt leidnud mõlemad. Eeskujuks kaheliikmelise eitava paralleelismi loomisel on olnud harilikus tavakeeleski sageli kasutatav tunderõhuline eitamine (neutraalse "see on nii" asemel "see pole mitte nii, vaid hoopis nii!"). Ajaloolises perspektiivis väiks ka-

heliikmelist vormi pidada oma tekkeajalt ehk varasemaks kui kolmeliikmelist. Igatahes ei nõua ega eelda kaheliikmeline eitav parallelism a-liikme vältimatut olemasolu laulu mingis muus variandis või selle obligatoorset juurdemõtle- mist:

Eka iks mi¹ olõ-õi ulli suku,
olõ-õi kalgõ kalenat,
olõ iks mi¹ suku oigõt,
olõ iks mi¹ verd veselät. 6, 257

Sisuliselt tuleb a-liige puuduvaks lugeda ka neil juhtudel, kus sissejuhatav mõttekäik ei korrespondeeru oma sõnastuses piisavalt täpselt eitusega:

Sis kuts'iks küläst köütijät,
üle aia alostajat.
Tule-es küläst köütijät,
üle aia alostajat, -
tull'iks susi, vei sua kolo,
jänes vei jalglavvagu,
tull'vares, vasse langa. 4, 433

Siin on puuduv, juurdemõeldav a-liige; Kas tull'iks küläst köütijät, / üle aia alostajat?

Sellised on niisiis struktuurierinevuste põhjal eris- tatavad eitava parallelismi alarühmad. Küllap oleks vist otstarbekas põgusalt vaadelda ka regivärsis ajuti esinevaid eitavale parallelismile küllalt sarnaseid nähtusi, mis ome- ti eitav parallelism pole. Neiski konstruktsioonides on kesksel kohal eitus, kuid selle ülesandeks pole tähelepanu fokuseerimine järgnevale, vaid laulu tegevuse jätkamine. Sel- list eitust võiks nimetada e i t u s k o r d u s e k s . Ka eituskorduste hulgas saab eristada alaliike:

1. Eitatakse mitte tegevust (seda võib esineda ka ei- tavas parallelismis), vaid tegevuse tulemust. Harilikult ei saa sellisel juhul tekkida eitavale parallelismile ise- loomulikku kolmeosalist struktuuri:

Otse ma luuda kotosta,
vaskiluuda var'õ alt,
lõvvä-äs luuda kotosta,
vaskiluuda var'õ alt. 4, 97

Kuid siia kõrvale võib sliski tuua näite, kus antiteesi kasutamise tõttu tekib petlik mulje kolmeosalisest konstruktsioonist:

Tuhat ai tiä iks hobõst tuuma,
sada ai tiä iks ratsut saama,
eka iks no jõvva' tuhat tuvva',
tuhat iks tuvva', sada saiija'.
Vell'ol iks oll'kõva kõrb,
kõva iks kõrbi, vesihiiro,
olli iks täl lahhe laukiruuna,
tõi iks tuu tüve merestä,
sai iks tiä ladva Saarõmaalt. 6, 361

2. Nenditakse soovi või taotluse võimatust. Üsna sageli esitatakse sellistel juhtudel eituskorduse järel ka põhjendus, miks on taotlus võimatu. See aga muudab eituskorduse oma konstruktsioonilt üsna lähedaseks eitavale paralleelismile:

Käkisi su kodo käökösõ,
umma jätäsi su maija mar'akösõ.
Sinno või-i mi kulla kodo jätta',
jättä-ei maija mar'akõist.
Tooni um sul poiga pähütseh,
Tooni tütar jalotsih. 6, 290

Kriteeriumiks, mis võimaldab eristada eitavat paralleelismi eituskordusest, ongi just eitusele järgneva osa sisuline erinevus. Eitava paralleelismi puhul on b- ja c-osa (eituse ja lõppväite) vahel alati olemas vastandus, kuna eituskordusele järgneb põhjendus.

3. Eituskordus-dialoog. Siingi võib eitusele sageli järgneda põhjendus, miks ei saa nii või teisiti toimida.

Haari iks ma sillalt küüsütellä',
järve kaasõlt kadsatõlli:
"Agu sa iks, sild, sisse satat,
järve iks no kaasi katski läät?"
Silda iks no keelilä kynõli,
kaasi iks no vasta kadsatõlli:
"Eks iks ma silda sisse sata-ai,
järve iks kaasi ma katski lää-äi." 6, 402

"Tulõ iks, ilo, poissa hulka,
kaldu poissa kamanduhe!"
"Lää ei ma ilo poissa hulka,
kaldu-i ma poissa kamanduhe.
Poisal iks umma puitsõ sõna,
lõhmusõtsõ lõigahuõ." 4, 4

Tuleb siiski nentida, et eitava parallelismi ja eitus-
korduse vaheline piir pole alati küllalt selge ja terav. Võ-
tame järgmised näited:

Umal iks hot' meelel merde lääsi,
süäme haigusõl süvvä võrõnguhe.
Või-õi meelel merde minnä,
süämel süvvä võrõnguhe,
vaija iks ellä' ilma pääl,
mar'akõisil maa pääl. 6, 244

Kas iks minol merde minnä',
süämeh süvvä võrõngohe?
Seo iks ma kõrralda kynõli,
jutu iks asjalda alosti,
või-i iks ma meelel merde minnä,
süämel süvvä vette,
mullõ iks sa jäti' ulli' hoita,
uma' iks kanasõ' kasvata'. 6, 295

Esimese näite c-osa käsitlemine põhjendusena on küllalt-
ki küsitav. Tunduvalt reljeefsem on siin vastandus: ei või
surra, vaja on elada. Vastanduse element õigustab näite lii-
gitamist eitavaks parallelismiks. Seevastu teises näites on
c-osa puhul ilmselt tegemist põhjendusega ja niisiis on ka
näide eituskordus. Ometi tekib näidete kõrvutamisel mulje
nende täielikust sarnasusest ja esimesel silmapilgul miski
tõrgub neid eristama erinevateks stiilivõteteks. Tõsi, läh-
hem vaatlus lubab sedastada, et esimeses näites langeb emot-
sionaalne rõhk c-osale, teises näites aga eitusele.

Pöördume nüüd tagasi eitava parallelismi esinemuse juur-
de regivärssides. Harilikult antakse laulus stiilivõtte kõik
kolm liiget vahetult üksteise järel. Niisama tavaline on ka
see, et nende vahele, enamasti eituse ette, lisatakse ste-
reotüüpseid pöördumisvärse. Setus, kus eitav parallelism
on väga populaarne ja laialt tarvitatud figuur, on välja ku-

junenud isegi püsiv stereotüüpne eitusvormel, mis eituse sisse juhatab. Näited mõlema kohta:

"Velekene, noorõkõnõ!
Midä sa uigut, midä hõigut?
Ehk sa uigut oravit,
hõigut leeme lihavit?"
"Sõaar, hellä linnukõnõ,
matal meelimar'akõnõ!
Ega ei uigu oravit,
hõigu-ui leeme lihavit,
mina sinno kodo uigu,
kodo uigu, kodo hõigu." 4, 454

Kääni ike ma suu surma poolõ,
jala' kääni iks ma musta mulla poolõ.
Seo iks ma kõrralda kynõli,
ai iks ma jutu as'anda,
eka käänä-äs ma suud aaina poolõ,
käänä-äs ma suud surma poolõ,
jalgo käänä-äs ma musta mulla poolõ,
kääni iks ma suu samblõhe,
kai iks ma ese kavalut. 6, 436

Eitusvormeli puhul tuleb siiski nentida seda, et ta ei signaliseeri ainuüksi eitava parallelismi olemasolu. Eitusvormel esineb tihti ka eituskorduses. Üksikjuhtudel leiab see kasutamist ka siis, kui laulik tahab end parandada. Näiteks õpetuses mõrsjale, et naisena tuleb küllasse minekuks luba küsida:

Inne haara' iks sa küsü' kübärält,
haara' iks sa kaoga kynõlda',
Seo iks ma kõrralda kynõli,
jutu iks ma as'anda ai, -
inne haara' iks küsü' ülä imelt,
kasa iks mammalõ manidsõ'. 6, 193

Harvem kohtab juhte, kus eitava parallelismi liikmed on üksteisest eraldatud pikemate lõikudega, kus nad on põimitud tegevuse üldisse kangasse:

Kiä lätt iks nurmõ kündmä,
arolõ atra kandma?

Tulõ iks võtta vyyrit,
 tulõ iks otsi' or'allisi.
 Vell'okõnõ iks mu armakõnõ!
 Or'alinõ iks tüü unõhas,
 võoras tii-i tüüd võrksahe,
 sulanõ iks jääs suikma.
 Vell'okõnõ iks mu armakõnõ,
 vell'okõnõ iks mu meelimar'akõnõ!
 Voi-i iks võtta vyyrit,
 suvõat voi-i võtta sulast,
 sulanõ iks tahtsõ suurt palka,
 tahtsõ rahha rasõhõt.
 Kost nu vaesõ' võtva',
 kah'olisõ' kaalutõllõsõ'?
 Läähvä' iks esi küüdsil kündmä,
 pääs(s)il päid ravitsõmma. 6, 307

Toome surnuitkust veel ühe näite. Seekord esitame tsi-
 taadina ainult eitava parallelismi (ülevaatlikkuse huvides
 lisame ka värsi järjekorranumbri), muu tekst on antud resü-
 meena:

Itkeja meenutab, et kui isa oli elus, siis tõi ta ala-
 ti linnast külakosti. Kui aga nüüd tuleb turupäev, ei too
 enam keegi saia. Itkeja arvab:

153   umma' är iks koolnu' kulatski küdsäjä',
           kalmu lännü' saia saavutaja'.

Kui tuli turupäev, läks ta ise turule ja nägi:

161   Olõ-õi iks koolnu' är kulatski küdsäjä',
           kalmu lännü' saia saavutaja',

turul on saia hoopis sajavõrra. Nüüd ta mõistab, et

170   um koolnu' kulatski andja,
           kalmu lännü' saia saatja. 6, 268

Enamasti piirdub laulik laulus stillivõtte ühekordse
 kasutamisega. Setus võib kohata aga pikema arendusega lau-
 ludes eitava parallelismi kasutamist ka kaks või isegi kolm
 korda. Esineb neidki juhte, kus üksteisele järgneb kaks eri-
 nevasisulist figuuri (näide on Väike-Maarja kihelkonnast):

"Ime, ilus, kasva, kallis,
sinust soaneb saksa naine,
kaevab naine kangurile!"
Mina kuulia, vastu kostein:
"Hellakene, eidekene,
ei minust soane saksa naine,
ei mina kasva kangurile!
Minust saab sulasmehe naine,
kaevab kaeupoisi naine."

Ena kuulis, kostis vasta:
"Susi sööb sulasmehe naise,
karu kasupoisi naise."
Mina kuulsin, vastu kostsin:
"Hellakene, eidekene,
susi ei söö sulase naista,
karu kasupoisi naista;
susi sööb soetud ruunad,
karu kammitud hobused!"

2, 572

Konstruksiooni omapärast edasiarendust kohtab Setus. Siin võib eitav parallelism kasvada ahelaks, mis sisaldab kolme asemel viis lüli, sest pärast eitust esitatakse veel üks väärtõlgendus, mida uue eituse järel korrigeerib lõppväide:

Mõtli' na' iks söa sõitvat,
vinne mõtli niä'ike väe veertüvat,
lateõ'iks saiatu saiballõ,
lätsi' iks kulla' korgõhõ.
Eka ike tuu sõda eõida-ai,
eka iks veerä' vinne vägi,
tuu iks meele päivä nõsõs,
astus so veerekene.
Esi ike jälil' hinele kynõli',
mar'a' iks hinele manidsi':
Eka iks tuu päivä nõsõ-õi,
astu-ui so veerekene,
veretäs iks tuu neio verrev kypär,
paist iks kaal' kumakinõ. 5, 607

Sama kohtab sageli lihaheite(maalenitsa)lauludes: algab pikk paast, millal ei lubata laulda. Laulikneiu väidab, et neidude suu sulleb ema käek, siis eitab seda, kinnitab, et see on pappide keeld, eitab aga uuesti ja annab lõppväite - seda tegi jumal (5, 428).

Võrdluseks oleks aeg heita pilk naabrite folkloorile: kas ja kuidas esineb eitavat parallelismi nende rahvalauludes?

Eitava parallelismi esinemist karjala ja soome rahvalaulus on vaadeldud P. Oinas (3). Ta eristab kaht tüüpi konstruksioone.

1. Eitav antitees (negative antithesis):

Mihis poika pantanee, kuhus surma saattanee? Hirtetään hirsi-puuhun.	Eihä poika puuhun kuole, poika puuta kirjuttaa. 8, 47
--	--

2. Metafoorset ülekannet sisaldav eitav võrdlus (negative comparison):

Kallervoisen vanhin minja nousoo aamulla (ylää), katso ulos ikkunasta: Mikä ulkona umakka, liekkos sauvu vain sakea, liekkos pilvi vain pimiä?	Kallervoisen nuorin minja katso ulos ikkunasta: Ei ole sauvu ei eakea eikä pilvi ei pimiä, Untamon sota tulepi. 7, 19
---	---

Eitavat võrdlust esineb Ingeris, Ida-Karjalas (Olonets) ja suhteliselt harva Lääne-Karjalas. Võrdluse kompositsioon on harilikult järgmine: miski paelub kohalolijate tähelepanu. Üks kohalolijatest läheb vaatama ning esitab oma arvamuse (enamasti küsimuse kujul) kahe-kolme võimalusena. Keegi vaatab uuesti, eitab neid oletusi ja annab korrektse vastuse. Enamasti esitatakse see dialoogina. F. Oinas peab võimalikuks, et eitav võrdlus karjala rahvalaulus on saanud mõjustusi vene rahvatraditsioonist, kuna eitavat antiteesi peab ta kaheldamatult genuinseks nähtuseks.

Stiilivõtte kõrvutus eesti ja karjala rahvalaulus lubab tõdeda, et meie regivärsi eitav parallelism kuulub F. Oinase klassifikatsiooni järgi eitava antiteesi alla. Kaheldamatult mefafoorsele asendusele tuginev eitav parallelism meil puudub, kuigi esineb näiteid lähenemisest metafoorsele kujundile:

Kuuli kolme ikijät: suuh iki suure kuuse, aroh iki arokõivo, laaneh ladvata pedäjä. See oll' kõrralta kõnelda, -	ike-es suuh suure kuuse, ei aroh arokõivo, laaneh ladvata pedäjä, - iki kolmi vaesta. 4, 429
--	---

Eitav parallelism on stiilifiguurina laialt levinud nii lääne- (saksa, uskreeka jt.) kui ka ida-euroopa rahvaste (balti, rumeenia, slaavi jne.) folklooris. Võimaliku välismõjustuse seisukohalt pakub meile olulist huvi eesti ja vene

traditsiooni kõrvutus. Eitavat parallelismi kui stiilivõtet on slaavi rahvaste folklooris jälginud näit. A. A. Potebnja (15), E. Weiher (9), V. Gatsak (12). Järgnevalt on arvestatud M. M. Plissetski uurimust (14). Plissetski eristab psühholoogilise parallelismi kõrval järgmisi konstruktsioone.

1. Jaatav-eitav kõrvutamine (положительно-отрицательное сопоставление), millele O. Zilinski (13) on andnud ka nimetuse "трехчленная форма отрицательного параллелизма" ja P. Bogatõrev (10) "славянская антитеза":

Из-под камешка огонь горит,
Из-под второго ключи кипят,
Из-под третьего искры сыплются.
Не огонь горит, не ключи кипят
Что кипит сердце молодецкое...
Что ж душечке по красной девице. 11, 565

Eraldi tuuakse selle alaliigina välja jaatava-eitava kõrvutamise küsiv vorm.

2. Sugestiivne täpsustus (приём суггестивного уточнения), millega korrigeeritakse esialgset muljet:

Деревня большая...
Не деревнюшка большая. -
Молодежь баская... 11, 106

3. Eitav võrdlus (отрицательное сравнение):

Из-под камня из-под белого,
Из-под кустика из-под ракитова
Не огонь горит, не смола кипит, -
Что кипит сердце молодецкое,
Не по батюшке, не по матушке...
Но по душечке красной девушке. 11, 566

Plissetski arvab, et eitav võrdlus on arenenud jaatavast-eitavast kõrvutamisest, mitte psühholoogilisest parallelismist, nagu oletas A. Vesselovski. Vaadelgem nende kolme vormivõtte struktuuri (teoreetilises konstruktsioonis):

Роза цветет в огороде;   psühholoogiline parallelism
Девушка живет в дому.   lism

Роза цветет в огороде.   jaatav-eitav kõrvutamine
Нет, то не роза цветет в огороде,
То девушка живет в дому.

To ne rosa цветет в огороде,
То девушка живет в дому.

eitav võrdlus

Võib nõustuda, et eitav võrdlus on oma ülesehituselt ligem jaatavale-eitavale kõrvutamisele kui psühholoogilisele paralleelismile. Eitava võrdluse suhtelist hilisust osutab seegi, et seda esineb vaid vene, ukraina ja valgevene rahvaluules, kuna psühholoogiline paralleelism ja jaatav-eitav kõrvutus on tuntud kõigil slaavi rahvastel. M. Plisetski väidab oma artikli kokkuvõttes ka, et psühholoogiline paralleelism ja jaatav-eitav kõrvutamine on arenenud iseseisvalt, teineteisest sõltumatult, ning et nende puhul pole tegemist selgepiirilise võrdlusega. Nad esindavad mõtlemise arengu varasemat staadiumi. Selline võte on sisuliselt nõrkadele assotsiatsioonidele tuginev kahe objekti teineteisele lähendamine, mis ühtaegu esitab vihje sarnasusele, kuid piiritleb ka kahe objekti erinevuse. Kui psühholoogiline paralleelism on veel täiesti sünkreetiline, siis jaatav-eitav kõrvutus on juba sünkretismi osaline likvideerimine, loobumine sarnastamisest pärast selle esiletoomise katset.

Oma vormilt on eesti regivärsi eitav paralleelism kõige ligem idaslaavi jaatavale-eitavale kõrvutamisele. Eeltoodust ilmneb aga ka piisava räljeefsusega nende kahe võtte erinevus. Just eitava paralleelismi taustal muutub eriti silmatorkavaks, et jaatav-eitav kõrvutamine sisaldab alati võrdluse elementi, tingib teatud metafoorse ülekande olemasolu ning on ühtlasi tihedalt seotud psühholoogilise paralleelismiga. Regivärsi eitav paralleelism seevastu põhineb kordusele ja vastandusele. Kordus on üldse regivärsi meelisvõtteid, mis läbib mitmeid erinevaid tasandeid. Häälikutasandil realiseerub kordus alliteratsiooni ja assonantsina. Värsi(fraasi-)tasandil realiseerub kordus paralleelismina, kuna põhisündmustiku taasjutustus annab korduslaulu. Võiks niisiis nentida, et eituskorduse ja eitava paralleelismi puhul on meil tegemist paralleelismirühma tasandil realiseerunud kordusega, kus eituskordus piirdub eitusega (ja sellele järgneva põhjendusega), eitavas paralleelismis lisandub aga eitusele vastandus, millele siirdubki emotsionaalne rõhk. Eelnevast tohiks aga järeldada, et eitav paralleelism pole regivärsis mitte laenuline, vaid genuinne nähtus.

Eitava paralleelismi levik Eestis pole päris ühtlane.

Kõige tarvitatavam on see Setus ja Setuga piirnevates kihelkondades. Setu laulus võib eitava parallelismi kohata peaaegu kõigis laulurühmades, nii lüro-epikas, lüürikas, pulmalauludes, itkus kui ka juhuimprovisatsioonides. Lastelaulud on "Setukeste lauludes" õigupoolest ainus laulurühm, kus see vormivõtte pole esindatud. Üsna sageli kohtab eitava parallelismi mulgi laulualal, Viru- ning Järvemaal. Selle esinemissagedus väheneb aga tunduvalt lääne suunas. Lääne-Restis ja saartel kohtab eitava parallelismi harva, kuid see ei puudu siiski täiesti, sest antoloogia põhjal võib vähemalt paaril juhul dokumenteerida selle olemasolu ka Saaremaal - Põide (1, 49) ja Karja (2, 632) kihelkonnas. Kui eituskordus on mitmes laulutüübis (näit. "Tähemõraja", "Maialaul" jt.) konstitutiivseks vormielemendiks, siis eitav parallelism jääb paraku prosoodiliseks nähtuseks, mis leiab vaid üksikutes variantides kasutamist. Pikemalt ei tahaks peatuda vormivõtte stiiliväärtusel - nagu igasuguse stiilivõtte nii ka eitava parallelismi puhul sõltub tulemus eelkõige konkreetsest kasutamisjuhust. Olenevalt laulu esitajast võib see ühel juhul olla kaalukas, värskel, esteetiliselt mõjus, teisel aga rutiinne ja kulunud. Võrdlusest vastava vene traditsiooniga võiks vahest esile tuua aeda, et jätavat-eitavat kõrvutust ja eitavat võrdlust kasutab vene rahvalaul enamasti klišeena, kuna regivärsis sulatatakse eitav parallelism sujuvamalt ja loogiliselt laulu üldisse kompositsioonilisse arendusse.

Autori arvates oli minevikus negatiivne parallelism regivärsi stiilivõttena hoopis ulatuslikumalt levinud, seda esines eesti regivärsis umbes niisama tihti kui sajandi algul setudel. Ta oli omal kohal pikema arendusega, hoolikalt detailideni väljamaalitud regivärsis, kus üks laul mahutas mitmeid motive. Hilisemas regivärsis, teisenenud stiilitunnetuse puhul ei sobinud stiilivõtte enam hästi laulu lühikesse kompositsiooni. Ta tundus kohmakana ja liiga pikana. Sellepärast loobuti stiilivõttest kas täiesti või püüti seda lühendada. Artikli algul on juba osutatud ühele sellisele võimalusele - a-liikme ärajätmine kolmeliikmelises konstruktsioonis kujundab sekundaarse kaheliikmelise eitava parallelismi. Kujundi põhiolemus jääb sel juhul muutumatuks. Võib aga tuua ka näite, kus ära on jätetud eitus (võrdluseks

toome teksti, kus eitus on olemas):

Imä mõtöl keriku kullatu ollöv,
mõtöl haura hõbõhõdsõ.

Kerik om tettü iks külmiat kivist,
haud hallist sõmõrõist. 2, 616

Kittad kullast kirikaida,
hauda haljasta hõbesta.

Ei ole kullast kirikaida,
haud ei haljasta hõbesta -

kirikaid o külmast kivist,
hauamaa o hallist liivast. 2, 621

Selles näites on loomulikult tegemist juba vormivõtte täieliku destruktsiooniga, tulemus pole enam eitav parallelism.

Käesoleva artikli eesmärgiks pole negatiivse parallelismiga seotud probleemaaatika igakülgne ja ammendav käsitus. Autori taotluseks oli eelkõige tähelepanu juhtida sellise vormivõtte olemasolule regivärsi poeetiliste vahendite varamus, kindlaks teha selle struktuurilised alaliigid ja olulisemad kasutamiskujud, markeerida tunnusjooned, mis lubavad eraldada eitavat parallelismi oma kompositsiooniliselt ülesehituselt talle lähedastest stiilifiguuridest ning pakuda põgus võrdlus analoogsete nähtustega karjala ja vene rahvatraditsioonis. Rida aspekte vajavad aga kahtlemata edaspidist täiendavat uurimist. Eelkõige kuulub siia stiilivõtte geneesi selgitamine. Eespool leidis juba märkimist autori seisukoht, et vormivõtte pole meie regivärsis laenuiline nähtus. Kui võrd eestlastel eitav parallelism ja venelastel jaatav-eitav kõrvutamine on küll kokkulangevad oma kompositsiooniliselt struktuurilt, kuid pole adekvaatsed oma sisult, moodustamise lähteprintsipidelt, siis oleks loogiline arvata, et sellelaadse stiilifiguuri tekkimist tingivad folkloori poeetilise süsteemi arengule omased sisemised tüpoloogilised seaduspärasused, millele allub kõigi rahvaste suuline sõnakunst. Usutavasti on niisuguse konstruktsiooniga stiilivõtte olemasolu universaalseks nähtuseks, nad võivad tekkida iga rahva folklooris selle ajaloolise arengu teatud staadiumil, sõltumata väliste mõjustuste puudumisest või olemasolust. Väide vajab muidugi kontrollimist laiemas,

mitmete rahvaste folkloori haarava materjali põhjal. Aga ka kitsam probleemiasetus, eesti negatiivse paralleeliami geneesi selgitamine on mõeldamatu ilma edaspidise balti ja volga-soome rahvaste vastava traditsiooni vaatluseta. Teine omaette käsitlust vääriv aspekt oleks vormivõtte geograafiline levik Eestis - materjali statistiline analüüs ja sellele järgnev tulemuste interpretatsioon.

K a s u t a t u d k i r j a n d u s

1. Eesti rahvalaulud. Antoloogia. I. Toimetanud Ü. Tedre. Tallinn, 1969.
2. Eesti rahvalaulud. Antoloogia. II. Toimetanud Ü. Tedre. Tallinn, 1970.
3. F. O i n a s. Negative parallelism in Karelian-Finnish Folklore. - Polk Narrative Research. Some Papers Presented at the VI Congress of the International Society for Polk Narrative Research. Studia Pennica 20. Helsinki, 1976, lk. 222 - 229.
4. Setukeste laulud. Pihkva-Eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Räpinä ja Vastseliina lauludega, välja annud Dr. Jakob Hurt. Esimene köide. Helsingi, 1904.
5. Setukeste laulud. Pihkva-Eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Räpinä ja Vastseliina lauludega, välja annud Dr. Jakob Hurt. Teine köide. Helsingi, 1905.
6. Setukeste laulud. Pihkva-Eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Räpinä ja Vastseliina lauludega, välja annud Dr. Jakob Hurt. Kolmas köide. Helsingi, 1907.
7. Suomen kansan vanhat runot IV. Keski-Inkerin runot 1. Julkaissut V. Salminen. Helsinki, 1925.
8. Suomen kansan vanhat runot V. Itä- ja Pohjois-Inkerin runot. 3. Julkaissut V. Salminen. Helsinki, 1931.
9. E. W e i h e r. Der negative Vergleich in der russischen Volksprose. - Forum Slavicum 35. München, 1972.
10. П. М. Б о г а т ы р е в. Некоторые задачи сравнительного изучения эпоса славянских народов. - IY съезд славистов. М., 1958, lk. 14-18.

11. Великорусские народные песни. Изданы А. И. Соболевским. Т. У. СПб., 1899.
12. В. М. Гацка. Метафорическая антитеза в сравнительно-историческом освещении. - История, культура, этнография и фольклор славянских народов. УП международный съезд славистов. М., 1973.
13. О. Злинский, Психологический параллелизм и его место в развитии песенного стиля. - "Slavia", 1963, nr. 1.
14. М. М. Писецкий, Положительно-отрицательное сопоставление, отрицательное сравнение и параллелизм в славянском фольклоре. - Славянский фольклор. М., 1972, лк. 125 - 163.
15. А. Потёбия, Из записок по теории словесности. Харьков, 1905.

ОТРИЦАТЕЛЬНЫЙ ПАРАЛЛЕЛИЗМ КАК СТИЛИСТИЧЕСКИЙ
ПРИЁМ В ЭСТОНСКОЙ НАРОДНОЙ АЛЛИТЕРАЦИОННОЙ
ПЕСНЕ

П. Хагу

Резюме

В эстонской аллитерационной песне (а особенно часто в песнях этнической группы сету) встречается особый стилистический приём, сущность которого заключается в том, что певец привлекает внимание слушателей к некоторой важной, по его мнению, детали песни при помощи отрицания. Приём этот назван нами отрицательным параллелизмом. Композиционная структура его трёхчленная: а) выдвигается некое положительное утверждение или же задаётся вопрос; б) утверждение опровергается (на вопрос отвечают отрицанием); в) выдвигается новое положительное утверждение.

Первый член конструкции может быть различным по своей форме. Его могут преподнести как а) вопрос; б) общераспространённое мнение, которое реферруется певцом; в) утверждение самого певца; г) утверждение одного из действующих лиц песни, на что отрицанием отвечает другой. Первый член может и полностью отсутствовать, вследствие чего обра-

зуется двучленная форма отрицательного параллелизма. В иных случаях двучленную форму можно считать производной от трёхчленной (первый член пропущен, как показывают другие варианты той же песни), но в историческом плане двучленную форму отрицательного параллелизма вряд ли следует считать секундарной.

В аллитерационной песне встречается и другая сходная по своей форме с отрицательным параллелизмом стилистическая фигура — отрицательное повторение. В нём отрицание употребляется не как поэтическое средство для привлечения внимания слушателей к следующей детали, а как неизбежный элемент, обыкновенное звено хода повествования. Можно выделить следующие подтипы отрицательного повторения: 1) отрицается не само действие (так могут поступать и в случае отрицательного параллелизма), а его результат. В этом случае обычно не возникает схожая с отрицательным параллелизмом трёхчленная структура. 2) Констатируется неосуществимость стремления или желания. Тут часто к отрицанию прибавляют и объяснение того, почему не удастся добиться желаемого результата. 3) Отрицательное повторение в форме диалога. И здесь за отрицанием нередко следует объяснение того, почему отказываются от предложенного действия. Следует подчеркнуть, что добавление объяснения превращает отрицательное повторение по своей внешней форме в весьма близкое к отрицательному параллелизму. Критерием, дающим возможность отличить одну фигуру от другой, является отличие третьего члена конструкции на уровне содержания. При отрицательном параллелизме между вторым (отрицанием) и третьим членом (конечным утверждением) конструкции всегда существует противопоставление, в то время как в отрицательном повторении за отрицанием следует обоснование.

В аллитерационной песне обычно все три члена отрицательного параллелизма излагаются компактно, непосредственно один за другим. Но не меньшей распространённостью пользуются и случаи, когда между ними (как правило, перед отрицанием) вклиниваются стереотипные формулы-обращения. У сету, где отрицательный параллелизм был особенно любимой фигурой, сложилась даже устойчивая формула отрицания, которая служила вводной частью собственно отрицания (второго члена конструкции): "Это я без толку говорил, /зря вёл разговор". Эта формула отрицания всё же не сигнализирует однозначно только о встрече с отрицательным параллелизмом — она часто встречается

и в отрицательном повторении, а в отдельных случаях певец прибегает к ней и тогда, когда хочет себя поправить.

Реже встречаются случаи, когда члены отрицательного параллелизма отделены друг от друга группой стихов, где стилистическая фигура словно растворена или вплетена в общий поток повествования.

В песне певец ограничивается, как правило, разовым применением этой стилистической фигуры. Однако нередки и примеры, где в песнях с более развёрнутым сюжетом насчитывается два или даже три случая применения отрицательного параллелизма с разным содержанием.

Своеобразное дальнейшее развитие стилистической фигуры можно встретить у сету. Тут конструкция фигуры порой разворачивается в цепь, содержащую не три, а пять членов: после первого отрицания предлагается ещё одно мнимое толкование, которое корректируется конечным утверждением, следующим за новым отрицанием. Например: в масленичной песне девушки сетуют на то, что начинается тяжёлый пост, когда веселье и песни запрещены. Певец сначала утверждает, что рот девушек замирает приказ матери. Следует отрицание и иное толкование: это запрет попов. Но певец снова отказывается от предложенного им объяснения и даёт теперь конечное утверждение: так установил бог.

В статье производится и беглое сравнение эстонского отрицательного параллелизма с аналогичными стилистическими фигурами в карело-финском и русском фольклоре.

Ф. Ойнас разделяет карельский отрицательный параллелизм на два подтипа: отрицательная антитеза и отрицательное сравнение. Следуя классификации Ойнаса, эстонскую фигуру можно сопоставлять с отрицательной антитезой в карело-финском фольклоре.

Из поэтических изобразительных средств русского фольклора к эстонской фигуре ближе всего стоит положительно-отрицательное сопоставление (принимая классификацию М. И. Плисецкого). Они сходны по своей внешней форме, по композиционной структуре. Но довольно чётко проявляется их различие в содержании, в принципах образования этих фигур. Для эстонского отрицательного параллелизма характерны повторение и противопоставление. Повторения можно считать вообще самым излюбленным изобразительным приёмом эстонского аллитерационного стиха. Оно пронизывает разные структурные уровни. На звуковом

уровне повторенно реализуется в виде аллитерации (начальной рифмы), на уровне фразы (стиха) — синтаксическим параллелизмом, а повтор основных моментов событийной канвы песни в пересказе главного героя создаёт особый композиционный тип лиро-эпических песен — песни-повторы (*kordumilulud*). По существу отрицательный параллелизм также является повторением, которое реализовано на уровне групп параллелистических стихов, так как во втором члене обязательно снова перечисляются (с добавлением отрицания) все стихи той группы параллелизма, которая уже приведена в первом члене отрицательного параллелизма. Обязательным для эстонской фигуры является и противопоставление первого (второго) и третьего членов конструкции. Иногда противопоставление приближается к сравнению, метафорическому переносу, но такое видоизменение является несущественным и случайным. В сравнении с эстонским отрицательным параллелизмом особенно ярко бросаются в глаза иные принципы образования положительно-отрицательного сопоставления. Этой конструкции помимо сопоставления свойственны осязаемый элемент сравнения и определённого метафорического переноса, она тесно связана и с психологическим параллелизмом.

Именно различия в принципах образования рассматриваемых фигур дают основание предполагать, что отрицательный параллелизм является в эстонской аллитерационной песне не замещённым, а самобытным изобразительным средством. Мы придерживаемся мнения, что возникновение сходных фигур трёхчленной композиции обусловлено внутренней типологической закономерностью развития поэтической системы устного народного творчества, что такие фигуры могут сложиться в фольклоре каждого народа на определённом этапе его развития, невзирая на отсутствие или существование внешнего влияния или примеров. Сказанное требует, однако, проверки на основе более широкого материала, охватывающего фольклор разных периодов и народов.

Отрицательный параллелизм распространён в Эстонии неравномерно. Широко бытует фигура в Сету и в пограничных о Сету приходах. Тут она встречается во всём песенном репертуаре. Единственное исключение составляют лишь детские песни, где фигуру не удалось обнаружить. Частота распространения отрицательного параллелизма уменьшается в западном направлении. Довольно редки примеры применения этой фигуры в песнях западной Эстонии и на островах.

Автор статьи придерживается мнения, что отрицательный параллелизм бытовал в прошлом шире и в эстонской аллитерационной песне. Фигура была на своём месте в более развёрнутой песне, где певец не ограничивался описанием лишь одной картины, передачей одной мысли, а включал в свою песню несколько мотивов. В более поздней аллитерационной песне, которая часто сокращалась до 8-10 стихов, фигура уже не вмещалась в короткую композицию песни. При видоизменённом восприятии стилевых достоинств изобразительных средств фольклора эта фигура оценивалась как слишком громоздкая и длинная. Поэтому фигуры стали или избегать, или её сокращали, пропуская один из трёх членов. Вследствие пропуска первого члена возникает секундарная двучленная форма отрицательного параллелизма. Пропуск же второго члена (отрицания) приводит к полному разрушению фигуры, результатом чего является уже простая антитеза.